

UDK :336.64

Madinabonu XAMIDULLAYEVA,
O'zbekiston Milliy universiteti talabasi
E-mail: khamidullaevamaria@gmail.com

O'zMU professori B.Tagayev taqrizi asosida

XO'JALIK YURITUVCHI SUBYEKTLAR MOLİYASI – DAVLAT MOLİYAVIY SALOHİYATINING ASOSIDIR

Annotatsiya

Maqolada xo'jalik yurituvchi subyektlarning davlat moliyasiga ta'siri, kompaniyalarning indikatorlarini davlat moliyaviy salohiyatining asosi ekanligi o'rganildi. Bundan tashqari O'zbekiston yalpi ichki mahsulotida katta ulushga ega tarmoqlar, mamlakat moliyasiga salmoqli hissa qo'shayotgan ba'zi kompaniyalar tahlil qilindi.

Kalit so'zlar: xo'jalik yurituvchi subyekt, korxonalar, moliyaviy salohiyat, tarmoqlar, yalpi ichki mahsulot.

ФИНАНСЫ ХОЗЯЙСТВУЮЩИХ СУБЪЕКТОВ ЯВЛЯЮТСЯ ОСНОВОЙ ФИНАНСОВОГО ПОТЕНЦИАЛА ГОСУДАРСТВА

Аннотация

В статье исследовано влияние хозяйствующих субъектов на государственные финансы, тот факт, что показатели компаний являются основой финансового потенциала государства. Кроме того, были изучены отрасли с большой долей в валовом внутреннем продукте Узбекистана, некоторые компании, вносящие существенный вклад в финансы страны.

Ключевые слова: хозяйствующий субъект, предприятие, финансовый потенциал, промышленности, валовой внутренний продукт.

THE FINANCE OF ECONOMIC ENTITIES IS THE BASIS OF THE FINANCIAL POTENTIAL OF THE STATE

Annotation

The article examines the impact of economic entities on finance of state, the fact that the indicators of companies are the basis of the state's financial potential. In addition, industries with a large share in the gross domestic product of Uzbekistan, and some companies that make a significant contribution to the country's finance is studied.

Key words: economic entity, enterprise, financial potential, industries, gross domestic product.

Kirish. Ixtiyoriy turdagi tashkilot xo'jalik yurituvchi subyekt bo'la oladi: kasalxonalar, kompaniyalar, federal agentliklar, korporatsiya va hokazolar. Xo'jalik yurituvchi subyektlar faoliyatida moliyaning ahamiyati katta. Moliya kapitalni to'g'ri taqsimlashda, riskni boshqarishda, investitsiya qarorlarini qabul qilishda, operativ samaradorlikni oshirishda (pul oqimlarini boshqarish, narxni nazorat qilish), strategik rejalashtirish kabi bir qator vazifalarni bajarishda va umuman tashkilotning muvaffaqiyatida asosiy rolni egallashi buning yaqqol dalilidir.

Davlatning moliyaviy salohiyati bozor iqtisodiyoti sub'ektlari va aholining pul daromadlari hamda jamg'armalari asosida shakllanadi [1].

Xo'jalik yurituvchi subyektlar moliyasi davlat moliyaviy salohiyati bilan uzviy bog'liqdir. Korxonalarining rivojlanishi uni kengayishiga sabab bo'ladi, investitsiya sharoitlarini yaratib, yangi ish joylarini hosil qiladi va natijada davlatning iqtisodiy o'sishiga olib keladi. Bundan tashqari, korxonalaridan tushadigan soliqlar va yangi innovatsiyalar sharoiti davlatning moliyaviy salohiyati belgilovchi omillardan hisoblanadi.

Xo'jalik yurituvchi subyekt - bir yoki bir necha shaxslar tomonidan tadbirkorlik qilish maqsadida faoliyat yurituvchi va soliq sohasida alohida yuridik huquq-majburiyatlarga ega tashkilot[2].

Korxonalar moliyasi ishlab chiqarish fondlarini shakllanishi, o'z moliyaviy mablag'larini tashkil topishi, moliyalashtirishning tashqi manbalarini jalb etish, ularni taqsimlash va foydalanish jarayonida vujudga keluvchi iqtisodiy munosabatlardir [3].

Korxonalar moliyasi o'z mohiyatiga ko'ra korxonaning tadbirkorlik faoliyati natijasida xususiy kapital, maqsadli markazlashgan va markazlashmagan pul fondlarini shakllanishi, ularni taqsimlash, hamda sarflash bilan bog'liq moliyaviy yoki pul munosabatlaridan iborat.

Korxonaning moliyaviy munosabatlari quyidagi yo'nalishlarda vujudga keladi: Korxonaning ustav kapitalini shakllanishi, mahsulotni ishlab chiqarish va sotish, tijorat tashkilotlari va korxonalar o'rtasida, xo'jalik yurituvchi sub'yektlar bilan ularning bo'linmalari, yuqori tashkilotlari, assosiasiyalari o'rtasida, tijorat tashkilotlari, korxonalar bilan alohida xodimlar o'rtasida, xo'jalik sub'yekti va davlatning moliya tizimi o'rtasida, xo'jalik sub'yekti va bank tizimi o'rtasida, xo'jalik sub'yekti va sug'urta kompaniyasi o'rtasida [4].

O'zbekiston yalpi ichki mahsulotiga katta salmoqli hissa qo'shuvchi asosiy tarmoqlar qishloq xo'jaligi, ishlab chiqarish, xizmat ko'rsatish va tabiiy resurslardir. Oldingi davrlardan buyon paxta, oltin, tabiiy gaz, shuningdek, to'qimachilik sanoati kabi tarmoqlar davlatning iqtisodiyotida muhim o'rin tutgan.

2023-yil Toshkent shahrida bandlik darajasi 71% ni tashkil etgan, hududlar kesimi bo'yicha 117812 ta korxonalar mavjud bo'lib, respublika bo'yicha eng katta ulushga ega.

Ushbu yilda 16,68% korxonalar sanoat tarmog'ida, 30,38% korxonalar savdo tarmog'ida faoliyat yuritdi va o'z navbatida bu ko'rsatkichlar davlatning rivojlangan va yetarli darajadagi ishchi kuchiga ega, ish joylarini hosil etayotgan tarmoqlarini aks ettiradi.

Tarmoqlar	Отрасли	Industries	2023
Jami	Всего	Total	13706,2
qishloq, o'rmon va baliq xo'jaligi	сельское, лесное и рыбное хозяйство	agriculture, forestry and fisheries	3438,7

sanoat	промышленность	industry	1810,6
qurilish	строительство	construction	1314,3
savdo	торговля	trade	1525,2
tashish va saqlash	перевозка и хранение	transportation and storage	633,1
Ta'lim	Образование	Education	1268,7
sog'liqni saqlash va ijtimoiy xizmatlar	здравоохранение и предоставление социальных услуг	health and social services	671,3
boshqa turlari	прочие виды	other types	3044,3

1-jadval. Iqtisodiy faoliyat turlari bo'yicha ish bilan band aholi (ming kishi) [5].

Iqtisodiy faoliyat turlari bo'yicha ish bilan band aholining 25%i qishloq, o'rmon va baliq xo'jaligiga, 13,2%i sanoat va 11,13%i savdo tamog'iga to'g'ri kelib, aholiga ish o'rnlari hosil qilishda eng katta ulushga ega tarmoqlar hisoblanmoqda.

Bundan tashqari, 2023-yil 3 choragi statistikalariga asosan mamlakatimiz Yalpi ichki mahsulotida qishloq, o'rmon va baliqchilik xo'jaligi 22,4%, ishlab chiqarish sanoati 18,9%, ulgurji va chakana savdo; motorli transport vositalari va mototsikllarni ta'mirlash 6,1% ulushga ega bo'lib, bu tarmoqlar so'ngi yillarda eng salmoqli natijalarni ko'rsatib kelmoqda.

O'zbekiston Respublikasida 2023-yil 1-oktabrdan yirik soliq to'lovchi korxonalar tarkibiga 14 ta soha kesimida yana 737 ta korxonalar qo'shildi va 2023-yil 1-oktabr holatiga jami yirik soliq to'lovchilar soni 1 631 taga yetdi. [5]. Bunday korxonalarga misol qilib LUKOIL OVERSEAS SUPPLY TRADING, "SURHAN GAS CHEMICAL OPERATING COMPANY" MCHJ XK, "KO'MIR TA'MINOT" MCHJ kabilarni keltirish mumkin. Yirik soliq to'lovchilarga QQSni tezlashtirilgan tartibda qaytarish, tovarlar (xizmatlar)ni import va realizatsiya qilishda to'lanadigan, ya'ni bojxonadagi QQS summalarini o'zaro hisobga olish kabi bir qator afzalliklar berilgan. Soliqlar o'z navbatida inson kapitaliga, infratuzilmaga, aholi va biznes sohalari uchun xizmatlar tashkil etishga investitsiya kiritish imkoniyatini vujudga keltiradi va asos bo'lib xizmat qiladi.

Yalpi ichki mahsulot hajmi 627,5 trillion so'mni tashkil etib, oldingi yilga nisbatan real qiymat bo'yicha 5,8%ga o'sdi. O'zbekiston yalpi ichki mahsulotining 16,69% ulushi Toshkent shahriga to'g'ri kelib, bu Yalpi ichki mahsulot hududlar bo'yicha eng yuqorisi bo'lsa, eng quyi chegarada Sirdaryo 2% ulush bilan. Hududlar yalpi ichki mahsulotlari taqsimotida tengsizliklar mavjud.

"O'zbekiston temir yo'llari" Aksiyadorlik Jamiyati - O'zbekistondagi eng yirik kompaniyalardan biri hisoblanadi. Yillik yuk aylanmasi barcha turdagi transport yuk

aylanmasining 90% ga yaqinini tashkil etadi [6]. Jamiyat uchun ustuvor yo'nalishlari yangi temir yo'llar qurish; temir yo'llarni elektrifikatsiyalash; temir yo'llarni kapital ta'mirlash loyihalarini amalga oshirish, jamiyat zavodlarida yo'lining yuqori qurilmasi elementlarini, ehtiyot qismlarni va boshqalarni ishlab chiqarishni tashkil etish kabilardir. Bundan tashqari, kompaniya veb-saytida chiptalarni onlayn sotib olish, poyezdlar jadvali kabi zamonaviy moliya elementlari ham mavjud. Kompaniyaning Afrosiyob poyezdi joriy yilning 12-dekabr kuni 7 million yo'lovchini o'z manziliga yetkazdi. 2023-yil 78955 nafar hodimlarni ish bilan ta'minladi.

O'zbekiston Respublikasi Tashqi iqtisodiy faoliyat milliy banki mamlakatimiz birinchi Prezidenti Islom Karimov 1991-yil sentabridagi farmoni bilan tashkil etilgan. Bank faoliyatining asosiy vazifalari va yo'nalishlari xorijiy kredit liniyalari, xalqaro kapital bozorida resurslar, xorijiy investorlar mablag'larini jalb qilish orqali iqtisodiyotning ustuvor sektorlarida yirik investitsion loyihalarni faol ravishda kreditlash; savdo-eksport moliyalashtirish biznesi mahsulotlarini rivojlantirish va uning geografiasini kengaytirish, shuningdek, respublikaning eksport salohiyatini rivojlantirish dasturlarini qo'llab-quvvatlash, eksport qiluvchilarga konsalting xizmatlarini taqdim etish kabilardir. Mijozlarning imkoniyatlarini kengaytirish uchun raqamli bank xizmatlari rivojlantirilgan, davlat rivojlanish loyihalarida bank tomonidan faol ishtirok etilgan. Eng ko'p foyda ko'ruvchi banklardan biri sifatida so'ngi yillarda iste'molchilar ishonchini qozonib kelmoqda.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, moliya xo'jalik yurituvchi sub'ektlarning tayanchi bo'lib, ularning faoliyatini, o'sishi va barqarorligini qo'llab-quvvatlash uchun zarur resurslar, vositalarni ta'minlaydi. Samarali moliyaviy menejment biznesdagi murakkabliklarni yengish va muvaffaqiyatga erishish uchun juda muhimdir. Moliyaviy indikatorlar davlat moliyaviy holatini belgilab beradi. Xo'jalik yurituvchi subyektlar, kompaniyalar, banklarning moliyaviy taraqqiyotda o'rni beqiyosdir.

ADABIYOTLAR

1. Vahobov A.V., Malikov T.S. Moliya. Darslik/ "Noshir", 2012. 155 bet
2. <https://corporatefinanceinstitute.com/resources/management/entity/>
3. Moliya va soliqlar fani bo'yicha ma'ruzalar kursi, Xolmirzayev A.A. 31-bet
4. Moliya va soliqlar fani bo'yicha ma'ruzalar kursi, Xolmirzayev A.A., Mirzo Ulug'bek nomidagi O'zbekiston Milliy Universiteti Iqtisodiyot fakulteti «Центр инновационных технологий» MChJ va "Iqtisod va moliya"/2012-yil. 31-bet
5. <https://stat.uz/uz/rasmiy-statistika/labor-market-2>
6. <https://soliq.uz/press-services>
7. https://en.wikipedia.org/wiki/Uzbek_Railways
8. Malikov T.S., Olimjonov O.O. Moliya. Darslik / Toshkent Moliya instituti. – Toshkent: 2019. – 882 bet.